

اعتبارات در خدمت توانمندسازی زنان در فرایند توسعه پایدار تجربه بانک گرامین در بنگلادش

ابوالقاسم شریفزاده* - دکترای ترویج و آموزش کشاورزی از دانشگاه تهران
مهندس شریفی - دانشجوی کارشناسی ارشد ترویج کشاورزی
سعید غلامرضایی - عضو هیئت علمی دانشگاه لرستان

چکیده

با استفاده از تجارب کشورهای مختلف در حوزه توسعه روستایی به طور اعم و توانمندسازی زنان به طور اخص، می توان به دیدگاهی کمابیش جامع و تصویری یک پارچه از مداخله گری در این حوزه دست یافت و از آن برای هدایت اندیشه و عمل کنشگران حوزه مزبور بهره گرفت. مطالعه حاضر نیز با همین هدف و با محوریت واکاوی تجربه بانک گرامین بنگلادش از ابعاد مختلف صورت پذیرفته است. بانک گرامین از شهرت جهانی برخوردار است و محمد یونس بنیان گذار آن در سال ۲۰۰۶ میلادی به خاطر فعالیتها و دستاوردهای ارزشمندش در زمینه فقرزدایی، جایزه صلح نوبل را کسب کرد. بانک گرامین به لحاظ ساختاری، کارکردی و دستاوردی از ابعاد مختلفی برخوردار است. این مقاله در صدد تشریح ساختار و عملکرد بانک گرامین برای توانمندسازی زنان با محوریت تسهیل دسترسی آنها به اعتبارات، نگاشته شده است. در ابتدای مقاله توسعه پایدار روستایی از منظری پارادایمی بررسی شده است. سپس درباره اهمیت آموختن از تجارب مرتبط بحث شده است. در ادامه نیز تجربه بانک گرامین در زمینه توانمندسازی زنان تشریح می شود.

واژه های کلیدی: بانک گرامین، اعتبارات، توانمندسازی، زنان، توسعه پایدار، بنگلادش.

* Email: sharifzad@ut.ac.ir

مقدمه

امروزه بحث توسعه پایدار در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، نهادی و بوم‌شناختی^۱ فراتر از گزیداری ترجیحی، بلکه به مثابه اصل و ضرورتی برای سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، دولتمردان و کارگزاران غیردولتی توسعه در کشورهای مختلف و نیز نیروهای بین‌المللی مطرح است. یکی از حیطه‌های توسعه پایدار، توسعه روستایی است. به رغم نوشتارهای فراوانی که درباره توسعه روستایی وجود دارد هنوز تعریف دقیقی از آن ارائه نشده است. تحلیل مفهومی و اسمی توسعه روستایی حاکی از این است که این توسعه به توسعه مناطق روستایی معطوف است و گروه هدف آن روستاییان هستند. بانک جهانی که یکی از نهادهای بین‌المللی دست‌اندرکار توسعه است، توسعه روستایی را چنین تعریف می‌کند: «توسعه روستایی راهبردی است جهت بهبود زندگی اجتماعی و اقتصادی روستاییان فقیر. چون هدف از توسعه روستایی کاهش فقر است و باید افزایش تولید و قدرت تولیدی را مشخصاً به دنبال داشته باشد، این راهبرد، بانوسازی و پولی کردن جامعه روستایی و نیز انتقال آن از انزوای سنتی و اتصال به اقتصاد ملی، ارتباط دارد. بنابراین، هدفهای توسعه روستایی، فراتر از هر بخش ویژه‌ای گسترش می‌یابند. این هدفها، بهبود وضعی تولید، افزایش اشتغال، کار آفرینی و تامین حداقل قابل قبولی از غذا، مسکن، آموزش و بهداشت را شامل می‌شود.» (مهندسان مشاور DHV، ۱۳۷۱). در بیانی که با تاکید بر ابعاد کمی و کیفی زندگی شده، آمده است توسعه روستایی، فرایند توسعه دادن و مورد استفاده قرار دادن منابع طبیعی، انسانی، فناورانه، تسهیلات زیربنایی، نهادها، سازمانها، سیاستهای دولت و برنامه‌های آن به منظور تشویق و تسریع رشد کمی و کیفی زندگی انسانها از شرایط نامطلوب مادی و معنوی به شرایط مطلوب است (زمانی پور، ۱۳۷۳). از منظری دیگر، توسعه روستایی عبارت است از مجموعه‌ای از فعالیتها، اعمال و اقدامات کارگزاران متعدد شامل افراد، سازمانها و گروهها که حاصل آن و نتیجه همگی آنها با هم، به بهبود و پیشرفت وضعیت مناطق روستایی منجر می‌گردد (شفر، ۱۹۹۸). به لحاظ کارکردی توسعه روستایی را می‌توان فرایندی پنداشت که منجر به پویایی اقتصاد روستایی، افزایش درآمدر روستاییان، بالا رفتن کیفیت زندگی آنها، ایجاد برابری بین روستا و شهر و فقیر و غنی، افزایش قدرت تاثیرگذاری روستاییان و به ویژه فقرای روستایی در سیاستهای دولت و مواردی از این قبیل می‌شود (نادری، ۱۳۸۱). هر چند توسعه روستایی در مناطق مختلف اهداف و رویه‌های مختلفی را شامل می‌شود و شرایط و بستر

1. ecological
2. technological

متفاوتی نیز دارد، با این حال، به طور کلی، اهداف اصلی توسعه روستایی رامی توان به شرح زیر برشمرد:

- ۱- افزایش بهره‌وری و تولید؛
 - ۲- توزیع عادلانه منابع و منافع در جهت برابری و کاهش فقر
 - ۳- ایجاد اشتغال و توسعه کار آفرینی؛
 - ۴- مشارکت مردم در همه ابعاد (هم وسیله و هم هدف)؛
 - ۵- خوداتکایی و ظرفیت‌سازی؛
 - ۶- توسعه نهادهای محلی؛
 - ۷- حفظ نوعی توازن بوم‌شناختی بین انسان و طبیعت.
- با اندکی تامل می‌توان دریافت که مفهوم چتری پایداری، تمامی حوزه‌های توسعه را در بر می‌گیرد. تعمیم یا الحاق پایداری به توسعه روستایی در پرتو پارادایم توسعه پایدار سبب‌ساز طرح توسعه پایدار روستایی می‌شود. تفاوت اصلی توسعه پایدار روستایی با سایر نظریات توسعه روستایی، توجه به عامل زمان (نگرش بلندمدت و کلیت‌گرایانه) و اعتقاد به برابری بین نسلی و درون نسلی در توسعه روستایی است. در حال حاضر می‌توان شاهد موفقیت‌های مختلفی در زمینه توسعه روستایی بود. یکی از این تجربه‌ها، شکل‌گیری و تکامل بانک گرامین در بنگلادش است. بانک گرامین^۴ که کوشش را با تامین و مدیریت گردش اعتبارات به ویژه برای افراد کم‌درآمد و گروه‌های محروم آغاز کرده است، اکنون یکی از الگوهای موفق توسعه روستایی در سطح جهان به شمار می‌رود. تجربه بانک گرامین، مصداق بهره‌گیری از اعتبارات در خدمت توانمندسازی فقراست (کریشنا و همکاران، ۱۳۸۲؛ آپموف و همکاران، ۱۳۸۲). در ادامه، تجربه بانک گرامین با توجه به آموزه‌ها و دستاوردهای ارزشمند آن تشریح شده است.

زمینه رشد و نمو بانک گرامین

«یونس» بنیان‌گذار بانک گرامین که عمق فقر روستایی در کشور فقیر بنگلادش را از یک سو و نقش اعتبارات در کاهش فقر را از دیگر سو به خوبی درک کرده بود، در ابتدا تلاش کرد تا طرح خود را در قالب ساختار سنتی بانکهای فعال و وسعت بخشد و به مسئولان امر نشان دهد که آنها می‌توانند وام‌های بدون وثیقه به فقرا را بدهند. در پاسخ، مسئولان بانکها ادعا کردند که وام‌گیرندگان نمی‌توانند سازماندهی مناسبی برای بازپرداخت وامها داشته باشند و چنین

3. holistic

4. Grameen Bank

وام‌های کوچکی تنها برای پوشاندن هزینه‌های مربوطه است و کمتر به کار سرمایه‌گذاری مولد با بازده پذیرفتنی می‌آید و زنان وام‌گیرنده هم، اعتبارات دریافتی و سرمایه و بازده حاصله را به همسران خود منتقل می‌کنند. در کل، منتقدان بر این باور بودند که حتی اگر وام‌دهندگان این موانع را در نظر نگیرند، فقرا باید بار مسئولیت قرض‌گیری و به عبارتی پس‌دهی متعهدانه و منظم وام‌ها را برعهده گیرند. این امر با توجه به بی‌چیزی و بی‌پشتوانگی گروه‌های مورد نظر عملی به نظر نمی‌رسید و عقلانیت اقتصادی حاکم بر نگرش و تصمیم‌گیری مسئولان بانکها، آن را توجیه نمی‌کرد (Yunus and Jolis, 1998). در پاسخ به چالش مربوط به بی‌ربطی و سرباز زدن بانکهای سنتی از کمک به پیاده‌سازی طرح وام‌دهی به گروه‌های محروم، «یونس» به ایجاد مؤسسه اعتباری خویش یعنی بانک گرامین روی آورد. «یونس» در پیگیری ایده خود بر این باور بود که سرمایه، دوست فقراست و جمع‌آوری، انباشت و بهره‌گیری از سرمایه توسط فقرا بهترین وسیله برای فرار آنها از چرخه فقر و رسیدن به رفاه است. پرداخت اعتبارات به گروه‌های فقیر و کمک به آنها برای بهره‌گیری از اعتبارات در روند سرمایه‌گذاری مولد، اساس طرح «یونس» به شمار می‌رود. دیدگاه وی بر مبنای نوعی بانکداری و پرداخت اعتبارات متکی بود که نیازی به وثیقه نداشت. از این طریق یکی از موانع عمده دسترسی فقرا به اعتبارات و در نتیجه سرمایه‌گذاری متناسب با شرایط خویش برطرف شد. در طرح مزبور برای پرداخت اعتبارات، همه جنبه‌های زندگی روستایی به نوعی در نظر گرفته شد تا امکان سرمایه‌گذاری گروه‌های فقیر در زمینه‌هایی که تشخیص می‌دهند، فراهم گردد. این امر از تحمیل سرمایه‌گذاری بر مبنای الگوهای استاندارد و در نتیجه احتمال شکست سرمایه‌گذارهای مرتبط جلوگیری کرد و در عین حال امکان بهره‌گیری از ظرفیتهای مولد محلی و ظرفیت‌سازی و توانمندسازی محلی را فراهم ساخت. داستان بانک گرامین بنگلادش در واقع نمونه‌ای از فعالیتهای سامان‌یافته در زمینه اقتصاد خرد محسوب می‌شود. این بانک در سال ۱۹۷۶ تاسیس شد و پس از دولت، قانون به آن اجازه پرداخت، در مقابل قبول بازپرداختها را می‌داد. این تذکر لازم است که بانک گرامین از واژه "gram" که در زبان بنگالی به معنی روستاست، مشتق شده است. طبق ارزیابیهای به عمل آمده تا قبل از سال ۱۹۹۷، بانک گرامین سهامی در حدود ۲۶۰ میلیون دلار و ۲/۳ میلیون نفر عضو داشت. بسیاری از اعضا بسیار فقیر بوده و ۹۰ درصد آنان رازنان تشکیل می‌دادند. بیش از ۹۸ درصد بازپرداختها جمع‌آوری شد و متوسط پرداخت در سال ۱۹۹۷، ۱۷۰ دلار بود (Schreiner, 1999). اکنون پس از موفقیت‌های بانک گرامین در بنگلادش، الگوی فوق، نمونه‌ای موفق در زمینه توسعه در سطح اقتصاد خرد به شمار می‌رود (Buckley, 1997; Morduch, 1999; Rogaly, 1996) و تلاشهایی برای تعمیم و کاربست آن در سایر نقاط جهان، در آفریقا، دیگر قسمتهای آسیا و آمریکای لاتین در

جریان است. در ایالات متحده، الگوی گرامین برای بی خانمانان «گتو» پیشنهاد شده است (Balkin, 1992; Soloman: 1992; Banerjee, 1998). هنگامی که بانک گرامین ایجاد گردید تلاشهای آن نهادینه شد و موفقیت‌های حاصله، آوازه جهانی یافت و دیگران در پی بهره‌گیری از آن برآمدند، اما تردیدهایی مطرح شد. این تردیدها به این موضوع برمی‌گشت که آیا این الگو که به اقتصاد خرد تعلق داشت، از اثربخشی و کارایی لازم برخوردار خواهد بود و زمینه را برای بهره‌گیری اقتصادی قابل قبول از منابع کمیاب (به عنوان انگاره‌ای اقتصادی) برای کمک به فقرا (به عنوان هدفی اجتماعی) فراهم خواهد آورد (1996 Buckley, 1997; Rogaly). در مواجهه با چنین تردیدهایی برخی به ظرفیت‌های درآمذایی، برخی به فرصت دسترسی به منابع و تامین نهاده‌ها، برخی به امکان فروش محصولات در بازار و برخی دیگر به کارایی جریانهای مالی اشاره کرده‌اند. در هر صورت، صرف نظر از میزان تایید یا تردید نهفته در ارزیابیهای به عمل آمده از بانک گرامین، این واقعیت را می‌توان با جدیت و قطعیت بیان داشت که با توجه به بستر نامساعد اقتصادی، بانک گرامین در طی این مدت ترقی و رونقی داشته است و برخی از تهیدستیها و محرومیت‌های ناشی از سیل و طوفان، فساد مالی دولتی، هنجارهای نامساعد برای فعالیت اجتماعی و اقتصادی زنان و نابرابریهای اقتصادی و ارزشی را کاهش داده است و در مورد توسعه روستایی نیز بانک گرامین نمونه‌ای شایسته از تجارب این نوع توسعه در سطح دنیاست. این امر از سوی «کریشنا» و همکاران در کتاب ارزشمندان تحت عنوان «تجارب آموزنده در توسعه روستایی: دلایلی برای امیدواری» تاکید شده است (کریشنا و همکاران، ۱۳۸۲) و بررسی ابعاد ساختاری و رویه‌های مرتبط از سوی «کریشنا» و «آپهوف» و همکاران و نیز دیگر صاحب نظران علاقه‌مند، سودمند ارزیابی شده است (Macfarlane, 2002).

«حرکت در جهت توانمندسازی فقرا»

بانک گرامین بر این باور اساسی شکل گرفته است که فقدان دسترسی به اعتبارات، محدودیت بزرگی برای فقرای روستایی به شمار می‌آید و فقرای روستایی که دارایی محدودی در قالب اراضی بسیار کوچک دارند باید بتوانند از خدمات حمایتی مانند وامهای کوچک و بدون وثیقه، که به موقع باز می‌پردازند استفاده مفید و مؤثری به عمل آورند. بنابراین با حمایت اعتباری مناسب، فقرای می‌توانند به طور مؤثر و مولد به فرایندها و معاملات تولیدی،

5. ghetto
6. Krishna
7. Uphoff

خدمات حمل و نقل، انبارداری و بازاریابی محصولات کشاورزی و دامی و سایر فعالیتهای درآمدزا، اشتغال بورزند. بانک گرامین همچنین از فقرای روستایی جهت بهره‌گیری از اعتبارات برای سرمایه‌گذاری در زمینه‌های مورد نظر حمایت می‌کند. فقرای روستایی به خوبی می‌دانند چگونه از حمایت‌های اعتباری جهت افزایش در آمد بر پایه خوداشتغالی و استفاده از منابع محلی در دسترس بهره‌گیرند. بانک گرامین در جریان اولویت‌بخشی به فقرا، جهت ارائه خدمات به آنها، مبنا را میزان زمین کمتر از ۵۰ دسیمال قرار داده است. در این مورد خاطرنشان شده است که هدفمند کردن ارائه خدمات بر پایه میزان زمین ممکن است سازوکار مناسبی برای شناسایی فقرا و حمایت از مستحق‌ترین آنها نباشد زیرا اطلاعات مربوط به میزان زمین و دارایی گروه‌های هدف ممکن است چندان دقیق نباشد. انتظار می‌رود در شرایطی فعالیتهای بانک گرامین مؤثرتر باشد که توزیع اعتبارات، گروه‌مدار بوده و با وجود داوطلبانه بودن عضویت، افرادی با قدرت معامله برابر و دغدغه‌های کمابیش مشابه برای شکل‌دهی گروه‌ها انتخاب شوند. مقرراتی در وام‌دهی بانک گرامین اعمال می‌شود که شامل جلسات هفتگی و دیگر فعالیتهاست که زمان بر است هر چند که هزینه فرصت از دست رفته از فردی به فرد دیگر متفاوت است با این حال این هزینه برای خانوارهای زمیندار بیشتر است، زیرا آنها به دلیل داشتن منابع و فرصتهای کاری، ناگزیر به انتخاب بین گزینه‌های مختلف از جمله همکاری با بانک گرامین هستند. از آنجا که مشارکت در برنامه، داوطلبانه است، فقرای بی‌زمین و زنان به دلیل نبود فرصتهای اشتغال و کسب درآمد، هزینه فرصت از دست‌رفته کمی دارند، و معمولاً در برنامه بیشتر مشارکت می‌کنند. مبلغ وام‌های پرداختی نسبتاً کم است (که معمولاً به ۲۵۰ تا ۶۵۰ دلار آمریکا برای اولین وام و ۱۰۰۰۰ تا ۲۵۰ دلار برای قدیمی‌ترین عضو). این امر باعث می‌شود که افراد پولدار به دلیل هزینه فرصت از دست‌رفته، نسبت به سود حاصله تمایلی نداشته باشند که در گروه‌های اعتباری بانک گرامین فعالیت نمایند. چنین روندی باعث می‌شود که فرصت بیشتری برای مشارکت فقرا و افراد کم‌منبع فراهم آید. همچنین کسانی که از نسبت هزینه و منفعت فعالیت گروهی، آموزش‌های صورت گرفته در قالب گروه‌ها، مدیریت جمعی امور و میزان وام پرداختی رضایت دارند، برای مشارکت در ساختار اعتباری بانک گرامین راغب‌ترند. بدین ترتیب خود فقرا وام‌ها را کنترل می‌کنند تا در دست خودشان باشد و به محض اینکه یکی از وام‌گیرندگان، پس‌انداز کافی به دست آورد یک سهم در بانک خریداری می‌کند. امروزه ۹۲ درصد از مالکیت بانک در اختیار وام‌گیرندگان است (دولت بنگلادش تنها ۸ درصد از سهام را در اختیار دارد). وام‌گیرندگان ۹

نفر را به عنوان رهبر انتخاب می‌کنند (تنها ۳ نفر از طرف دولت انتخاب می‌شوند). فقط وام‌گیرندگان می‌توانند سهام بانک را خریداری کنند (Yunus, 1998). این امر موجب می‌شود تا اعضا یعنی روستاییان فقیر در گرداندن‌ها و مالکیت بانک گرامین سهیم شوند. ضمن اینکه می‌توان در جریان فعالیتهای بانک گرامین شاهد اولویت بخشی به زنان روستایی که در زمره مستحق‌ترین و نیازمندترین گروههای فقیر هستند، بود.

← اولویت‌بخشی به زنان

بانک گرامین زمینه‌ای برای افراد کم‌درآمد است که منبع دائمی از اعتبارات با میزان بهره کم ندارند و زنان را از میان فقرا انتخاب می‌کند زیرا به دلیل محیط فرهنگی اجتماعی در بنگلادش، زنان روستایی بیشتر از مردان در معرض فقر قرار دارند. بانک گرامین در پرتو سیاست ارائه خدمات و پوشش فقیرترین فقرا یعنی زنان، نوعی رویکرد جنسیتی را دنبال کرده است. به دلیل جدایی از فعالیتهای بازار، فرصت درآمذزایی و اشتغال هر زن به طور مستقیم به میزان زمین خانوار بستگی دارد. بنابراین برای خانوارهایی با زمین کمتر از ۵۰ دسیمال، فرصت برای ملحق شدن به بانک گرامین حداقل است (Capparos, 2004). زنان نسبت به مردان در انتخاب گزینه‌های ارائه شده در قالب طرحهای توسعه‌ای، خطرپذیری بیشتری از خود نشان می‌دهند و دقت بیشتری در تخصیص اعتبارات به عنوان وام‌گیرنده دارند. نظام بانک گرامین سوددهی به زنان را به مثابه یک اولویت دنبال کرده است زیرا این باور مطرح است که زنان به طور معمول کمتر می‌توانند مستقلاً در فعالیتهای درآمدزا شرکت کنند و از این طریق می‌توان موقعیت آنان را در سطح خانوار و جامعه بهبود بخشید. در نظام بانکداری سنتی بنگلادش طبق یک سوگیری جنسیتی، زنان وام‌گیرندگان درجه دوم محسوب می‌شوند. در عوض بانک گرامین در پی رسیدن به نسبت جنسیتی متوازن در ارائه خدمات به اعضاست. این امر از آن رو حائز اهمیت است که زنان از فقیرترین فقرا و تهیدستان جامعه به شمار می‌روند و برای بانک گرامین که در پی ریشه‌کنی فقر است، ضروری می‌نماید که با اولویت بخشی به زنان زمینه را برای توانمندسازی این گروه از جامعه هموار سازد. این روند در ابتدا حساسیتهای و تعارضهای جنسیتی را به ویژه از سوی مردان خو کرده به هنجارهای پدرسالارانه در پی داشت. اما آنها به زودی متوجه شدند که زنان در پرتو تسهیلات بانک گرامین می‌توانند به بهبود معیشت خانوارها کمک کنند و چه بسا تاثیرگذاری آنها از مردان بیشتر

باشد. هنگامی که زنان درآمدهای اضافی وارد خانوار می‌کنند، زمینه برای بهبود رژیم غذایی کودکان، وضعیت بهداشت، تغذیه و سلامت خانواده، خانه‌داری و امور فراهم می‌آید. منابع در دسترس نیز بهتر مدیریت خواهد شد و از طریق کسب درآمد و پس‌انداز، زمینه برای شکل‌گیری سرمایه و مالکیت دارایی هموار می‌شود. اولویت‌بخشی به زنان از سوی بانک گرامین در روند ارائه خدمات و پنداشت زنان به عنوان ارباب رجوع درجه اول بانک گرامین، در انگاره‌هایی همانند دادن زمین به زنان به عنوان گروه‌های حاشیه‌ای و فقیرترین افراد جلوه‌گر شده است. در مراحل نخست نظام ارزشی، و هنجارهای فرهنگی جامعه، اولویت‌بخشی به زنان را چندان روانی دانست و ماحصل این تعارض ارزشی در جنبش تحریم بازتاب یافت. در جوامع فقیر مانند بنگلادش، قوانین خانواده به خوبی اجرایی می‌شود و سنتها از قوانین لازم‌الاجرا تر به نظر می‌رسند. این سنتها در اغلب مواقع محدودیت استقلال زنان و کودکان را در پی دارند. پس از نهادینه شدن بانک گرامین، این بانک در موقعیت نهادی هنجار ساز قرار گرفت و تلاش کرد تا با تاثیرگذاری بر نظام فرهنگی و مناسبات اجتماعی موجود، زمینه را برای توانمندسازی زنان و در نتیجه پایداری نظام معیشت خانوارها فراهم آورد. فعالیت اعضای بانک گرامین امتیازاتی برای خود بانک نیز به همراه دارد؛ از آنجا که زنان معمولاً (به دلیل نداشتن وثیقه) از منابع اعتباری رسمی و غیررسمی بهره نمی‌گیرند، به نوعی همبستگی توأم با حس تعهد و مالکیت در فرایند کار نسبت به بانک گرامین پیدا کرده‌اند. نتیجه این کار گردش منظم اعتبارات بانک گرامین به دلیل بازپرداخت متعهدانه و امهاست. تداوم چنین روندی می‌تواند امتیازی مهم برای خودتکلیبی و پایداری بانک گرامین محسوب شود.

◀ اقدامات بانک گرامین

بانک گرامین از زمان آغاز فعالیت خویش برای خدمات‌رسانی به فقرا یعنی از سال ۱۹۸۳، دارای ۱۰۵۳۱ مرد و زن عضو بود و در سال ۱۹۹۲ تکامل یافت به نحوی که در ژوئن سال ۱۹۹۳، ۱۰۳۰ شاخه از بانک گرامین که ۳۲۵۲۹ روستا را پوشش می‌داد، وجود داشت (در حدود نیمی از روستاهای بنگلادش). بعضی از اقدامات این بانک عبارت‌اند از:

● **حجم وام‌دهی و ترکیب سهام**: ارزیابی حجم وام‌های بانک گرامین، معرف توسعه آن است. در سال ۱۹۸۵، مجموع وام‌های داده شده به زنان ۹۴۸/۵ میلیون تاکا بوده است و تا قبل از سال ۱۹۹۲، ۷۹/۸ درصد از کل وام‌ها بین زنان توزیع شد. اختلالات هزینه‌ها در نوع وام طبقه‌بندی شده بانک گرامین تا سال ۱۹۹۲ نشان می‌دهد که ۸۱/۶ درصد از هزینه‌ها برای وام‌های عمومی، ۷/۹ درصد برای وام‌های جمعی، ۸/۹ درصد برای وام خانه‌سازی و ۸/۷ درصد برای وام فناوری، صرف شده است. توسعه ضمنی در متوسط وام هر شاخه ایجاد شده

است که به طور متوسط از ۱/۸۶ میلیون تاکا در سال ۱۹۸۶ به ۶/۲۷ میلیون در سال ۱۹۹۲ افزایش داشته است. رشد عملکرد بانک گرامین از طریق افزایش وامها از ۲/۲۴۴ میلیون تاکا در سال ۱۹۸۵ به ۹۰۶۷۰۲ میلیون تاکا در سال ۱۹۹۳ رسید که در طول سالهای ۹۱-۱۹۸۶، این نسبت بین خانه سازی و فناوری از ۶/۷ درصد در سال ۸۶ به ۴۰ درصد در سال ۹۱ تقسیم شد. این متوسط وام در هر شاخه از ۱/۰۹ تاکا در سال ۸۶ به ۶/۸۲ تاکا در سال ۹۳ به میزان ۵۲۵/۷ درصد افزایش یافت.

● **ساماندهی پس انداز:** بانک گرامین رشد وسیعی در تجهیز و تحرک پس انداز به میزان ۲/۹۲۰ درصد (۱۱۴/۹ میلیون تاکا در ۱۹۸۵ به ۴۷۸۳/۸ تاکا در سال ۱۹۹۲) بین سالهای ۱۹۸۵ و ۱۹۹۲ داشته است و در شش ماه اول سال ۱۹۹۳ با ۴/۵۵ میلیون تاکا، ۳۰/۹ درصد رشد یافته است. اگر مقدار وام، شاخصی برای حجم وام دهی باشد تجهیز پس انداز در سالهای اخیر، به وام دهی بانک گرامین بدون نیاز به سرمایه و منابع خارجی کمک کرده است.

● **توسعه اجتماعی:** بانک گرامین همراه با خدمات مالی، برنامه های متعددی با هدف توسعه اجتماعی اجرا کرده است و اعضای خود را برای فعالیت در تصمیم شانزدهم در زمینه آموزشهای روزانه برای اصلاح و بهبود سلامت، تغذیه، تولیدات، فعالیت در مدارس و تربیت در مراکز (۸ تا ۶ گروه) برای توزیع بذرها، باغبانی، پرورش و کاشت درخت تشویق می کند. در سال ۱۹۹۳، ۱۶۱۶۹ مرکز آموزشی وجود داشت که ثبت نام در این مدارس ۵۴۳ درصد رشد داشته است (از ۷۱/۴۶۷ درصد در سال ۸۵ به ۴۵۹/۴۰۵ درصد در سال ۱۹۹۳). بانک گرامین در طول سالهای ۹۳-۹۲، ۳۰۹۴۴۵۵ بذر و ۱۹۹۸۳۲۴ نهال درختی (در مقایسه با ۷۸۱۶۲۸ بذر و ۳۷۳۱۹۰ نهال در سال ۸۵) توزیع کرد. همچنین افزایش از دواج بدون جهیزیه تا قبل از سال ۱۹۹۳ (۱۸۶۱۶ در مقایسه با ۲۷۳۸ در سال ۱۹۸۵) نیز از برنامه عملیاتی تصمیم شانزدهم بوده است. بانک گرامین کارگاههای آموزشی برای آموزش اعضا در زمینه های مختلف برگزار کرد که شامل قوانین و فرایندهای عملی، مراقبت دام و طیور، سلامتی و تغذیه و دیگر جریانهای اجتماعی است. مشارکت افراد در این کارگاهها در مقطع زمانی ۹۲-۸۵، ۶۵۵ درصد افزایش داشت.

● **نیروی بالقوه گرامین برای رشد و توسعه:** بانک گرامین برای کار آیی و مؤثر بودن نیاز به توسعه همه جانبه چه در ابعاد ساختاری و چه در ابعاد کارکردی دارد. در چنین روندی لازم است که نوسانات ناشی از شرایط بازار و حمایت کمک کنندگان و دولت در نظر گرفته شود. به هر حال، فعالیتهای مالی بانک گرامین در حال کاهش است و همراه با بروز محدودیتهای بیشتر مردم به بانک ملحق شده و فعالیتهای تولیدی مشابهی انجام می دهند. بنابراین توسعه بانک گرامین در بنگلادش با ریسکهایی همراه است که تهدیدی برای پایداری وام گیرندگان و

وام‌دهندگان به شمار می‌روند. بنابراین، تغییرات در سهام وام و فعالیت‌های رشد مدار و دستاوردهای مؤثر و کار آدغدغه اصلی خواهد بود. یافته‌های تجربی نشان می‌دهد که اگر بانک گرامین بیشتر بر روی توسعه فناوری هزینه کند می‌تواند مؤثرتر باشد؛ همچنین شاخه‌هایی که دارای وام‌گیرندگان زن و مرد هستند مؤثرتر از شاخه‌هایی عمل می‌کنند که فقط از وام‌گیرندگان زن تشکیل شده‌اند. هنگامی که متوسط وام فناوری بیشتر از وام‌های عمومی باشد و مردان بیشتر از زنان وام بگیرند، افزایش میزان وام هر یک از وام‌گیرندگان، جهت تامین منابع یک سرمایه‌گذاری کار آفرینانه، راهی برای رسیدن به سودآوری مفید و مؤثر است. افزایش حجم وام اعطایی به هر یک از وام‌گیرندگان بستگی به میزان افزایش اعتبارات توسط وام‌گیرندگان دارد که این خود نیز وابسته به میزان کار آفرینی وام‌گیرنده و بهره‌برداری اواز فرصت‌های موجود در بازار است. با این حال رشد اقتصادی باعث درخواست اعتبار از سوی وام‌گیرندگان می‌شود و به عبارتی بعد تقاضای سازوکار بازار، اعتبارات را فعال می‌سازد. رشد اقتصادی، پایداری رشد را در کار آفرینی‌های کشاورزی و غیرکشاورزی تعیین می‌کند. بانک گرامین می‌تواند رشد اقتصادی را از طریق تنوع بخشی به تسهیلات و خدمات اعتباری و ارائه تسهیلات در زمینه‌های مولد، اشتغال‌زا و کار آفرینانه سرعت بخشد. کارآمدی هزینه‌ها دغدغه دیگری است که نیازمند توجه است. اگر بانک گرامین در مورد میزان بهره بازار برای منابع سرمایه‌ای در جریان وام‌دهی، مؤثر عمل نکند، نمی‌تواند به فعالیت خود بدون کمک مالی ادامه دهد. این موضوع نیز ضعفی جدی در چشم‌انداز طولانی مدت بانک گرامین به حساب می‌آید و ممکن است وابستگی بانک گرامین به سرمایه‌های بین‌المللی را سبب شود. یک راه افزایش کارایی، افزایش عضوپذیری برای گسترش فعالیت شاخه‌هاست. در برخی مناطق، بانک گرامین تنها موفق به جذب ۲۵ درصد از خانوار گروه‌های هدف شده است که این مشارکت کم ممکن است محدودیت‌هایی در عرضه و تقاضا ایجاد کند. در بعد عرضه، بیشترین هزینه به بسیج یا ساماندهی اعضا برمی‌گردد. هزینه طولانی مدت بانک گرامین بستگی به چگونگی کاهش مؤثر هزینه‌های بسیج اعضا دارد. در بعد تقاضا، هزینه جابه‌جایی اعضا ممکن است به دلیل عدم مشارکت بالا باشد. بنابراین بانک گرامین باید راهی برای کاهش هزینه معامله اعضا جهت افزایش عضوپذیری در هر شاخه و در نتیجه افزایش کارایی، پیدا کند. به هر حال، کارایی طولانی مدت بانک گرامین بستگی به پایداری وام‌گیرندگان دارد زیرا اگر این بانک نتواند تمام هزینه‌های درونی را جبران کند، ضروری است که تدبیری را برای جبران هزینه افزوده سرمایه‌های مورد استفاده برای اعطای وام با توجه به میزان بهره بازار اتخاذ نماید. بنابراین لازم است تا وام‌گیرندگان، مؤثر و کارآمد عمل کرده و توانایی‌های مورد نیاز برای کار آفرینی و توسعه اقتصادی را کسب کنند. بانک گرامین می‌تواند توسعه کار آفرینی

وام‌گیرندگان را با آموزش مهارت‌های درآمدزایی، فناوری و بازاریابی افزایش دهد و بازاریابی را از طریق جلب همکاری کارشناسان خبره به انجام رساند.

علاوه بر این بانک گرامین کوشیده است تا با سهیم شدن در راه‌اندازی شرکتها و تعامل مؤثر با آنها به سرمایه‌گذاری، کسب سود و تقویت داراییهای خویش بپردازد. سهیم شدن در راه‌اندازی صندوق گرامین^{۱۱}، بنیاد کریشی گرامین^{۱۲} و بنیاد ماهیگیران موتوشو گرامین^{۱۳} از جمله فعالیتهای بانک گرامین به حساب می‌آید. سهم بانک گرامین در سه مورد مزبور به ترتیب ۲۷۳/۲ میلیون تاکا (۶/۳۸ میلیون دلار)، ۱۹ میلیون تاکا (۰/۳۳ میلیون دلار) و ۱۵ میلیون تاکا (۰/۲۶ میلیون دلار) گزارش شده است. همچنین «گرامین کالیان»^{۱۴} یکی دیگر از شرکتهای ایجاد شده به دست بانک گرامین است که بنیادی داخلی تحت عنوان بنیاد پیشرفت اجتماعی را از محل بهره‌ کمکهای مالی ساماندهی کرده است (Yunus, 2006). بنیاد پیشرفت اجتماعی، شرکت مستقلی است که در حیطه‌هایی مانند پیشرفت اجتماعی، آموزش، بهداشت، فناوری و غیره فعالیت می‌کند. این موارد را می‌توان تحت عنوان کار آفرینی سازمانی یا کار آفرینی نهادینه شده مورد توجه قرار داد.

« فراسوی اعتبارات: ارائه خدمات حمایتی و تکمیلی^{۱۵}»

پیگیری پدیده‌هایی چندبعدی و چندریشه‌ای مانند فقر روستایی برای تحقق اهدافی مانند فقرزدایی، توانمندسازی و قدرت‌بخشی، نیازمند رویکردی کلیت‌نگر، همه‌جانبه و چندبعدی است. این امر می‌طلبد که مداخله‌گریهای مربوطه به لحاظ کارکردی، متنوع و چندبعدی باشند تا با گذار از اقدامات تک‌ساختی، یک جانبه‌نگر و تقلیل‌گرایانه زمینه را برای پوشش همه‌جانبه ابعاد مختلف نظام‌هایی مانند معیشت روستایی فراهم آورند و تحقق اهداف مزبور را سبب شوند. بانک گرامین نیز هر چند کارکرد محوری خویش را مصرف ساماندهی گردش اعتبارات در خدمت فقرزدایی روستایی کرده است، با این حال با اتخاذ دیدگاهی کلیت‌نگر و همه‌جانبه‌مدار و چندبعدی و متنوع تلاش کرده است تا کلیت و نظام معیشت و زندگی اعضا را از ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و غیره متحول سازد و توسعه متعادل، درون‌زا و همه‌جانبه و پایدار را تسهیل کند. بعضی از اقدامات حمایتی و تکمیلی بانک گرامین عبارت‌اند از:

11. Grameen Fund
12. Grameen Krishi Foundation
13. Grameen Motsho (Fisheries) Foundation
14. Grameen Kalyan
15. beyond credits

● تنوع بخشی کارکردی^{۱۶}

بانک گرامین برای عملی سازی دیدگاههایش به حمایت از شکل گیری برخی سازمانهای مرتبط روی آورده است. این امر سبب می شود که تشکیلات بانک گرامین بیش از حد متمرکز و عریض و طولیل نشود. زیرا یک چنین وضعیتی آفتی ساختاری و مدیریتی برای بانک گرامین محسوب می شود و می تواند گردش آن را به خطر اندازد. این سازمانها به لحاظ ضوابط قانونی جدا از تشکیلات بانک گرامین هستند در پرتو پروژه هایی جداگانه شکل گرفته اند. بانک گرامین کمک هایی برای شکل گیری و تاسیس بنیادهای سرمایه گذاری مشترک پرداخت کرده است. یکی از سازمانهایی که در این زمینه توسعه یافته است و موجبات فعالیت بانک گرامین در عرصه های جدید و در نتیجه تنوع بخشی به کارکردها و موضوعات مورد نظر بانک گرامین و پوشش شمار بیشتری از گروه های هدف را سبب شده است، بنیاد گرامین «کریشی» است. فعالیت این بنیاد عمدتاً به امور کشاورزی و حمایت از کشاورزان خرده پامعطوف است. یکی از صور حمایت این بانک از کشاورزان خرده پارانائه وام به کشاورزان دارای ۰/۵ تا ۳ ایگر زمین است. از زمانی که بانک گرامین خود به طور مستقیم به کشاورزان وام نمی دهد، این بنیاد این کارکرد را عهده دار شده است. بانک گرامین همچنین به ۱۷ شرکت ارائه دهنده خدمات اساسی^{۱۷} که مورد نیاز بسیاری از وام گیرندگان است، کمک می کند. این شرکتها در عمل شرکتهای مستقلی به شمار می روند و هیچ وامی از گرامین دریافت نمی کنند و مالیاتی نمی پردازند. برای اطمینان از دسترسی به خدمات در سطح روستاها و در نتیجه تسهیل توسعه محلی و نیز همسو با راهبرد ترویج و توسعه کار آفرینی در مناطق روستایی، بانک گرامین از آمادگی لازم برای حمایت از افراد علاقه مند برای پرداختن به تجارت در زمینه های مورد نظر برخوردار است (Macfarlane, 2002). رویکرد دیگر مورد نظر بانک گرامین، اجاره داری^{۱۸} است. اجاره داری می تواند مشوقها و انگیزه های لازم را به همراه داشته باشد. بانک به طور مختصر گزینه های اجاره داری را می افزاید؛ البته قبل از شاخصهای اجاره داری، کارمند بانک باید فعالیتهای سرمایه ای را تجزیه و تحلیل کند. پیش از سرمایه گذاریهای جدید همواره لازم است که تجزیه و تحلیلهای لازم در زمینه سودآوری و امکان پذیری صورت پذیرد. این امر نیازمند کسب اطلاعات لازم و برآوردهای معقولانه است. برای مثال از آنجا که تنها حدود ۲۵ درصد از روستاهای بنگلادش از نیروی برق برخوردارند بنابراین بانک گرامین می تواند در این زمینه سرمایه گذاری کند. اخیراً بانک گرامین، به سرمایه گذاری در زمینه ارتباطات راه دور روی آورده

16. functional diversification

17. basic services

18. leasing

است و به زنانی که خواستار خرید تلفن هستند، وام می‌دهد (Yunus, 2006).
بانک گرامین از بازار سرمایه ملی و سرمایه‌گذاری در سطح ملی نیز غافل نمانده است. در حال حاضر بانک گرامین برنامه‌ای برای سرمایه‌گذاری در بازارهای بین‌المللی ندارد. البته مشخص نیست که قوانین حاکم در بازار سرمایه در بنگلادش اجازه سرمایه‌گذاری در آن سوی دریاها را به بانک گرامین بدهد. سرمایه‌گذاری بین‌المللی در مقابل سرمایه‌گذاری محلی و ملی ممکن است بازده بزرگ‌تری در پی داشته باشد، اما قطعاً باریسک بیشتری همراه است. این واقعیت، انگاره مهمی در تصمیم‌گیریهای احتمالی بانک گرامین برای گسترش سطح سرمایه‌گذاریها و حضور در بازارهای سرمایه ملی و بین‌المللی محسوب می‌شود. جدول خلاصه‌ای از رویه‌های جاری در نظام بانک گرامین را نشان می‌دهد:

جدول ۱- خلاصه‌ای از ابعاد گردش کار نظام بانک گرامین

موضوع	مزله
انتخاب گروه هدف با اولویت‌بخشی به زنان روستایی	واسه
پیگیری توان اهداف مالی و اجتماعی و ایجاد مشارکت بین نهادهای اقتصاد خرد برای رشد پایه جهانی اقتصاد خرد	
ترغیب سازمانهای دولتی جهت روی آوردن به ابتکارات اقتصاد خرد	
هدم استفاده از کمکهای اعطایی از سال ۱۹۹۵ به بعد و روی آوردن به خودتکایی و ظرفیت‌سازی	رشد
پرداخت ۹۰ درصد وامها از محل بازپرداختها و بهره‌ها	
آغاز فعالیتهای گرامین همراه با کاهش خطرپذیری آن از طریق همکاری کمیته‌ها و سازمانها به عنوان ماهیتی مستقل	
اولین خط مدیریت ریسک گروه وام‌گیری زنان از روستاهای مشابه	مدیریت ریسک
زمینه‌سازی برای اعمال فشار اعضای گروه بر یکدیگر در بازپرداخت وام	
زمینه سازی برای کاهش دیرکرد بازپرداخت وام	
انسجام بخشی به بازرسیهای داخلی	
مدیریت منسجم و انجام آموزشی منظم هر سه ماه یکبار	
بازدید و تعامل مدیران شاخه‌ها با مرکز	فشارهای عملی
مشارکت پس‌اندازکنندگان و وام‌گیرندگان در مدیریت امور	
اجرای سیستم رتبه بندی ۵ ستاره‌ای برای ترغیب شاخه‌ها جهت پاسخگویی و رقابت با یکدیگر، ترغیب پس‌انداز از سوی اعضا، تسهیل بهره‌مندی وام‌گیرندگان از خدمات آموزشی، حرکت برای ریشه‌کنی فقر از جوامع محلی تحت پوشش	

(منبع: Evaristus et al., 2004)

● گسترش سطح خدمات رسانی و رشد اعضای تحت پوشش

در بسیاری از گزارش‌های مستند، کتابها و مقالاتی که به موفقیت بانک گرامین پرداخته‌اند، همواره از این موضوع ابراز شگفتی شده است که در حالی که مؤسسات برخوردار از سرمایه نسبتاً کلان نتوانسته‌اند در زمینه دشار فعالیت بانک گرامین توفیقی پایدار کسب نمایند، این بانک توانسته است موفقیت چشمگیری به دست آورد و روزبه‌روز بر اعضای آن افزوده شود (Evaristus et al., 2004). با توجه به شواهد موجود، در طول ۸ سال، بانک گرامین رشد تدریجی ۸۴ درصدی در عضویت افراد داشته است. در طی این دوره، تعداد افراد عضو از ۶۲۲۱۷۱ نفر در سال ۱۹۸۵ به ۶۷۳۶۱۴۱ نفر در اواسط سال ۱۹۹۳ رسیده است. در حدود ۹۴ درصد از اعضا از زنان تشکیل می‌دهند و رشد عضویت زنان بیشتر از مردان بوده است. برای بانک گرامین عضویت یعنی دسترسی به اعتبار که این امر از طریق نسبت پوشش اعضای وام‌گیرنده قابل ارزیابی است. قبل از ژوئن ۱۹۹۳، ۹۸/۲ درصد از اعضا در مقایسه با ۸۹/۹ درصد در سال ۱۹۸۵ وام دریافت می‌کردند. تاکید بر عضویت زنان و توسعه گروههای زنان وام‌گیرنده مشهود است. نسبت وام‌گیرندگان مرد از ۳۴/۹ درصد در سال ۱۹۸۵ به ۶ درصد در اواسط سال ۱۹۹۳ کاهش یافته است. درصد اعضای وام‌گیرنده زن از ۱/۲ درصد در طول سالهای ۹۲-۱۹۸۵ به ۶۷/۱ درصد افزایش یافته است (Yunus, 2006). بانک گرامین تمامی وام‌گیرندگان را تشویق کرد تا پس‌انداز کنند تا از طریق تسهیلات بانک گرامین، سرمایه محلی شکل گیرد. البته این سرمایه حاصل از پس‌انداز در مرحله بعد می‌تواند بازپرداخت وامها و بهره‌مورد نظر را تسریع کند و ارائه تسهیلات بانکی را تداوم بخشد. از سال ۱۹۹۵، بانک گرامین ۹۰ درصد وامهای خود را از محل بهره‌دریافتی و بازپرداختهای صورت گرفته از سوی اعضای وام‌گیرنده پرداخت کرد. بانک گرامین از این جنبه به خود می‌بالد زیرا توانسته است سیستم مالی سنتی را تغییر دهد و با کمک برخی مؤسسات، بازپرداختهای به دست آمده را تبدیل به وامهایی برای زنان روستایی متقاضی تسهیلات بانکی نماید (Yunus and Jolis, 1998). بعلاوه بانک، سرمایه اولیه مورد نیاز برای گشایش شاخه‌های جدید را از طریق وامهای مرکزی که شاخه‌های دیگر همراه بهره، بازپرداخت می‌نمایند، فراهم می‌آورد. اخیراً بانک گرامین، نظامی را تجربه کرده است که شاخه‌های جدید پولی به دست نمی‌آورند. شاخه‌های جدید از طریق رفتن به روستاهای محلی و بازار یابی خدمات آنها و تشویق مردم به بازپرداخت وامها فعالیت کنند. از طریق این فرایند بانک گرامین قادر است تا شکل‌گیری شاخه‌های جدید را بدون تزریق سرمایه خارجی مدیریت نماید (Yunus, 2006). زمانی که پس‌انداز وام‌گیرندگان به سطح ویژه‌ای

می‌رسد این توانایی و فرصت را می‌یابند که مقداری سهام در بانک خریداری کنند. کسانی که پس انداز می‌کنند به حسابهای واریز استاندارد^{۲۰} و حسابهای سرمایه دو طرفه^{۲۱} دسترسی داشته و اجازه می‌یابند تا در زمینه‌های مختلف از طریق سهام ارائه شده از سوی بانک گرامین به سرمایه‌گذاری مبادرت ورزند. با تغییر و ام‌گیرندگان به پرداخت‌کنندگان و بهره‌برداران، سیستم بانک گرامین تمامی قسمت‌ها را در ریشه‌کنی فقر متحد می‌سازد. در زیر به برخی از مصادیق تنوع کارکردی و گسترش خدمات حمایتی و تکمیلی بانک گرامین اشاره می‌شود:

● وام‌دهی به گدایان و تهیدستان

گدایی آخرین پناهگاه برای زنده ماندن افراد فقیر است. مگر اینکه به سمت خلاف‌کاری و دیگر فعالیت‌های غیرقانونی کشانده شوند. در میان گدایان، افراد ناتوان، کور، عقب‌مانده، پیر و بیمار دیده می‌شود. بانک گرامین برنامه‌ای تحت عنوان برنامه اعضای درگیر^{۲۲} تدوین کرده است که گدایان، مخاطب آن به شمار می‌روند. در حدود ۶۳ هزار گدا در این برنامه شرکت کرده‌اند و ۴۵/۹۲ میلیون تاکا پرداخت شده است که از این مقدار ۲۳/۶۹ میلیون تاکا بازپرداخت شده است. موارد اساسی برنامه مزبور عبارت است از:

● قوانین موجود بانک گرامین نباید برای گدایان اجرا شود. آنها باید قوانین ویژه خود را داشته باشند.

● همه وام‌ها بدون بهره است. وام‌ها باید بلندمدت باشند تا قسط‌های آن کم شود.

● گدایان زیر پوشش بیمه عمر هستند و در مقابل خدمات بیمه نباید هزینه‌ای پرداخت کنند.

● گروه‌ها و مراکز باید تشویق شوند تا همواره پشتیبان اعضای این گروه باشند.

● هر عضو یک نشان و علامت شناسایی با علامت بانک گرامین دریافت می‌کند تا بدین وسیله همه بدانند عضو بانک گرامین است و این مؤسسه ملی از او حمایت می‌کند.

● نیازی نیست تا اعضا گدایی کنند. در عمل تشویق می‌شوند تا فعالیت‌های درآمدزایی مانند فروش وسایل مورد نیاز مردم در مقابل منازل آنها را انجام دهند.

● هدف برنامه، تهیه خدمات مالی برای گدایان برای کمک به معیشت آنها و فرستادن

20. standard deposit accounts
21. mutual - fund accounts
22. struggling members programe
23. life insurance

کودکانشان به مدرسه و تسهیل عضویت آنها در بانک گرامین است.

● غایت این برنامه این است که هیچ کس در روستاهای تحت پوشش بانک گرامین، برای زنده ماندن مجبور به گدایی نشود.

● تلاش برای مسکن اعضا

بانک گرامین ارائه وام مسکن را در سال ۱۹۸۴ در دستور کار خویش قرار داد. این وام برنامه‌ای مفید برای وام‌گیرندگان به شمار می‌رفت که در سال ۱۹۸۹ پاداش بنیاد ملی آقاخان را دریافت کرد (Evaristus et al., 2004). بانک وامهای مسکن ده‌ساله به ارزش ۳۰۰ دلار به متقاضیان واجد شرایط ارائه می‌دهد. گزارشها حاکی از این است که تاکنون بیش از ۳۵۰،۰۰۰ خانه با این وامها ساخته شده است. بهره وام مسکن ۸ درصد است. مسکن را گروه ویژه‌ای از معماران محلی طراحی می‌کنند و تلاش بر این است تا طرحهای زیبا با هزینه کم تهیه و به اجرا درآید. علاوه بر این معیارهایی همانند استفاده از مواد خام بومی، استفاده مناسب از فضا، سیستم تهویه مناسب و مقاومت در برابر باد و برخورداری از ظاهر مناسب در ساخت این مسکن مورد توجه قرار می‌گیرد. بیشترین وام مسکن ۱۵/۰۰۰ تاکا (۲۴۹ دلار) با بازپرداخت ۵ سال و نرخ بهره ۸ درصد بوده است. ۶۲۷ هزار و ۵۸۰ خانه بر پایه اعتبارات حاصل از دریافت وام مسکن ساخته شده است. در کل ۸/۲۳ میلیارد تاکا (۱۲۷ میلیون دلار) تا به حال به وام مسکن اختصاص یافته است. در طول ۱۲ ماه ۱۹۶۴۳ مسکن با کمک وامهایی به مبلغ کلی ۱۸۷/۰۷ میلیون تاکا ساخته شده است (ibid.). با توجه به اینکه مسکن یکی از نیازهای اساسی خانوارها به شمار می‌رود، تلاشهای بانک گرامین در این زمینه می‌تواند به بهبود شرایط زندگی خانوارهای تحت پوشش کمک کند.

● پرداخت وامهای تحصیلی - آموزشی^{۲۴}

هر ساله به فرزندان اعضای بانک گرامین کمک هزینه تحصیلی داده می‌شود تا برای کسب سطح تحصیلات بالاتر تشویق شوند. در این بین اولویت با فرزندان دختر است. به طور کلی هر ساله در حدود ۹۰۰۰ کودک در سطوح مختلف آموزشی از این کمک هزینه‌ها بهره‌مند می‌شوند. دانش‌آموزانی که در سطح آموزش متوسطه موفق‌تر هستند وامهای آموزشی بالاتری دریافت می‌کنند. قبل از دسامبر ۲۰۰۵، ۹۲۶۸ دانش‌آموزان وامهای آموزش عالی دریافت

24. education loans

25. tertiary level

کردند که از این بین ۲۹۴۸ نفر در دانشگاه‌های مختلف تحصیل می‌کنند. ۹۹ نفر از آنها در مراکز آموزش پزشکی، ۲۱۱ نفر در رشته مهندسی و ۳۲۲ نفر در دیگر مؤسسات حرفه‌ای مشغول به تحصیل اند.

● پرداخت وامها پس از مرگ^{۲۷}

در صورت مرگ وام‌گیرنده، بیمه، تمامی وام‌های بازپرداخت نشده را پرداخت می‌کند. تحت این برنامه، سرمایه بیمه از طریق بهره حساب پس انداز وام‌گیرندگان فراهم می‌شود. در زمان بازپرداخت هر نوع وام توسط وام‌گیرنده، معادل ۳ درصد آن به حساب بیمه واریز می‌شود. اگر مقدار پول بازپرداختی بیشتر یا معادل ۳ درصد باشد نیازی نیست وام‌گیرنده پول بیشتری به حساب واریز کند، اما اگر کمتر از ۳ درصد بود، باید پول کافی به حساب واریز نماید. به طور کلی میزان پس انداز مالی بانک جهت وام پس از مرگ تا ۳۱ دسامبر ۲۰۰۵، ۱۹۹۰/۵۴ میلیون تاکا (۳۰/۲۶ میلیون دلار) بوده است. تا آن تاریخ ۳۳۸۴۰ نفر از وام‌گیرندگان بیمه شده که همسران خود را از دست داده بودند، توانسته‌اند از این وام استفاده کنند. در این روند، نیازی نیست که خانواده وام‌گیرنده فوت شده، قرضها و بدهیها را بپردازد زیرا بیمه، این قروض را پرداخت می‌کند.

● بیمه عمر

هر ساله، خانواده وام‌گیرنده فوت شده ۸ تا ۱۰ میلیون تاکا (۰/۱۴ تا ۰/۱۷ میلیون دلار) از محل بیمه دریافت می‌کند. این امر سبب می‌شود با فوت اعضا روند بهره‌گیری از اعتبارات پرداختی در زمینه سرمایه‌گذاری و درآمدزایی برای اعضا و نیز بازپرداخت وامها نافرجام نماند. با پوشش خانواده اعضا، پس از مرگ آنها به تقویت معیشت خانوارها کمک و از بازگشت آنها به دوران فقر و محرومیت پیشین و تکرار چرخه فقر جلوگیری می‌شود.

● سرمایه‌بازنشستگی برای وام‌گیرندگان

هنگامی که وام‌گیرندگان وارد دوره سالمندی می‌شوند دغدغه آنها، تامین زندگی شان در این دوران است. زیرا دیگر قادر به کار و کسب درآمد نیستند. برای رفع این دغدغه،

بانک گرامین برنامه و طرح سرمایه‌بازنشستگی را برای افراد مسن پیاده کرد و به زودی این برنامه همگانی شد. در پرتو این برنامه، لازم است هر وام‌گیرنده، هر ماه به مدت ۱۰ سال مبلغی معادل ۵۰ تاکا (۰/۸۶ میلیون دلار) پس انداز کند که بدین ترتیب می‌تواند تا پایان دوره عضویت در گروه تقریباً ۲ برابر پول جمع شده را به دست آورد. این کار برای وام‌گیرندگان بسیار جذاب بوده است. قبل از پایان دسامبر ۲۰۰۵ مقدار پول جمع آوری شده ۸/۹۹ بلیون تاکا (۱۴۷/۶۶ میلیون دلار) بوده است. در طول یکسال ۳/۱۹ بلیون تاکا (۴۷/۸۲ میلیون دلار) جمع آوری شده است. انتظار می‌رود تا پایان سال ۲۰۰۶، ۴/۹۸ میلیون تاکا (۵۷/۷۰ میلیون دلار) جمع آوری گردد تا جمع کل به ۱۳/۹۷ بلیون تاکا (۲۱۲/۳۴ میلیون دلار) برسد. به هر حال با چنین تدابیری ضمن تامین مالی سالمندان و کمک به تامین اجتماعی، خدمات حمایتی بانک گرامین، ماهیت خدمت تواناسازی مادام‌العمر را پیدا می‌کند.

● پرداخت سودهای بازنشستگی

بانک گرامین سیاست جالبی در مورد بازنشستگی کارمندان خود اجرا کرده است. هر کارمند می‌تواند پس از پایان ۱۰ سال یا بیشتر بازنشسته شود. در زمان بازنشستگی، مقداری پول دریافت می‌کند و به طور معمول ماهانه نیز مقداری پول به حساب وی واریز می‌شود. از زمان اجرای این برنامه و پرداخت این سود، ۵۵۸۹ نفر کارمند بازنشسته شدند و به طور کلی ۲/۸۵ بلیون تاکا (۵۳/۱۹ میلیون دلار) پرداخت شده است. این مقدار برای هر کارمند معادل ۰/۵۱ میلیون تاکا (۹/۶۱۷ میلیون دلار) بوده است.

● تلفن بانوان^{۲۰}

در پرتو طرح تلفن بانوان، بانک گرامین وام‌هایی برای ۱۸۷۱۸۷ وام‌گیرنده جهت خرید تلفن همراه و خدمات ارتباطی در نیمی از روستاهای بنگلادش تدارک دیده است. این طرح در نوع خود فعالیت تجاری سودآوری محسوب می‌شود و نقش مهمی در توسعه بخش ارتباطات در کشور و تولید درآمد برای بانک گرامین، یکی از بزرگ‌ترین سهامداران شرکت مخابرات کشور ایفا می‌کند. طرح بانوان تلفن، ۱۶ درصد از مخاطبان شرکت مخابرات را تشکیل می‌دهد، در حالی که کارمندان بانک تنها ۴ درصد از کل افراد تحت پوشش شرکت مخابرات هستند. به هر حال این تلاشها در بهره‌گیری از ظرفیتهای فناوریهای اطلاعاتی و ارتباطی برای فقرزدایی و توسعه محلی مؤثر واقع شده است.

28. pension fund

29. life - long enabling service

30. telephone - ladies

● بنیاد کشاورزی گرامین^{۳۱}

راه اندازی بنیاد کشاورزی گرامین تلاشی است که از سوی بانک گرامین برای تنوع بخشی به فعالیتها و بهبود کشاورزی به مثابه یکی از منابع معیشتی اعضا صورت گرفته است. روند کار این بنیاد تا حدی مشابه کشورهایی است که سیستم بهره برداری قدیمی مبتنی بر تقسیم محصولات به نفع کارگران بی زمین و کشاورزان خرده پا دارند. این بنیاد در پی تامین سرمایه مورد نیاز برای بهبود کشاورزی در اراضی کوچک و حاشیه ای با نظام آبیاری محدود است. چنین سرمایه ای در جهت مدیریت آبیاری، تهیه نهاده هایی مانند کود، بذر، سم، ماشینهای کشاورزی و سایر نهاده های زراعی به کار گرفته می شود. در عمل به نقدینگی و به عبارت ساده تر پول نیاز نیست. به جای آن محصولات تولیدی در بازار به فروش می رسد و هزینه ها جبران می شود. بنیاد کشاورزی گرامین همچنین در تنوع بخشی به محصولات، بیوتکنولوژی، انبارداری، حمل و نقل، زیرساختها و بازاریابی محصولات کشاورزی سرمایه گذاری کرده است. بنیاد کشاورزی گرامین در خدمت کشاورزان خرده پای است که تولید محصولات کشاورزی برای آنها منبع و شاید تنها منبع در آمد و اشتغال محسوب می شود. در گذشته این گروه از کشاورزان از فرصت چندانی برخوردار نبودند اما در حال حاضر به مدد زیرساختهای فراهم شده از سوی بنیاد کشاورزی گرامین، می توانند امور کشاورزی خویش را از ذخیره بذر گرفته تا ارائه به موقع محصول به بازار مدیریت کنند. علاوه بر این با اعتماد به برنامه بنیاد کشاورزان گرامین، کشاورزان خرده پا به محصولات جدید نیز روی آورده اند. این شواهد همگی از تاثیر بنیاد گرامین در بهبود وضعیت کشاورزان خرده پا و کشاورزی خرد که از منابع مهم معیشتی هستند، حکایت می کند.

● مؤسسه ماهیگیری گرامین

در سال ۱۹۸۶ مؤسسه ماهیگیری دولتی پروژه ای انجام داد که با شکست مواجه شد. در این پروژه از ۸۰۰ پوند تخم ماهی تنها ۵۰ تن ماهی تولید شد. در نتیجه، میلیونها دلار پول اعطایی از دست رفت. امروزه، تمامی کارگران با مالکیت خود و تقسیم کار در پروژه گرامین فعالیت و بیش از ۱۰۰۰ تن ماهی در سال تولید می کنند. تحقیق و مدیریت انجام شده نشان می دهد تولید حاضر می تواند برای نسل آینده نیز، ماهیگیری پایداری باقی بگذارد.

31. Grameen Agricultural Foundation (GAF)

● پرداختن به صنایع روستایی: چک گرامین^{۳۳}

«چک» رنگی، محصول سنتی بنگلادش است. ۱۰۰ درصد الیاف کتان قبل از بافتن رنگ آمیزی می شود و پارچه بافته شده صددرصد رنگی و ترکیبی از رنگهای مختلف پیدا می شود. امروزه گرامین ۲۰۰۰۰۰ بافنده دارد و محصولات خود را به اروپا، آمریکا و ژاپن صادر می کند و در جستجوی صادرات به استرالیاست. در فوریه ۱۹۹۶ در نمایشگاهی که در پاریس برگزار شد، پارچه ها و بافته های ابریشمی و کتان و دیگر محصولات تولیدی در بانک گرامین عرضه شد. چک گرامین نمونه ای از تنوع کارکردی بانک گرامین در جهت ترغیب صنایع روستایی برای بهبود نظام معیشت محلی است. سیاست تنوع کارکردی باعث تنوع بخشی به منابع اشتغال و در آمد روستایی و بهره گیری متوازن از ظرفیتهای محلی و در کل پایداری نظام معیشت روستایی می شود.^{۳۴}

◀ رویارویی با بحرانها: فرصتی برای تکامل، ظرفیت سازی و سازگاری

در مبحث «زمینه و بستر پیدایش بانک گرامین»، به این واقعیت اشاره شد که بستر شکل گیری و پیدایش بانک گرامین بسیار چالش برانگیز، مسئله دار و بغرنج و به عبارتی ناهموار بوده است. اما این ناهمواری تنها به مقطع پیدایش بانک گرامین محدود نشده است. بلکه بانک گرامین در طول حیات خویش بحرانهای مختلفی را از سرگذرانده است که علی رغم چالش برانگیز بودن و تهدید حیات بانک گرامین، با تدابیر اتخاذ شده، پایداری و تکامل نهادی بانک گرامین را سبب شده است. یکی از این چالشها جنبش تحریم^{۳۵} بوده است که منعکس کننده چالشهای بانک گرامین در توانمندسازی زنان است.

در سال ۱۹۹۵ بانک گرامین اولین بحران بزرگ عملی خود را تجربه کرد. مردان، در سطح جوامع محلی اشتراکی^{۳۶} روال بانک گرامین مبنی بر اعطای فرصتی به زنان، جهت کار، تولید، اشتغال، مالکیت و در کل مشارکت اجتماعی اقتصادی در سطح جامعه محلی را در تضاد با فرهنگ مردسالارانه حاکم که زمینه ساز و مؤید انزوای زنان است، دانستند. این امر زمینه ساز بروز نوعی تعارض جنسیتی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی بین نظام ارزشی و هنجارهای سنتی حاکم در جوامع محلی از یک سو و رویکرد آزادیبخش، فقرزدایانه و مشارکت خواهانه

۳۳-۳۷. ر.ک.: <http://www.rdc.com/au/grameen/fabries.html>

33. check

34. rural livelihood system

35. Boycott Movement

36. joined local

و مبتنی بر عدالت جنسیتی و اجتماعی بانک گرامین گردید. آنها به طور مشخص جهتگیری و اولویت بخشی بانک گرامین نسبت به زنان را قبول نداشتند و بر آن شدند تا با اعمال فشار موجب عدم بازپرداخت وامها شوند. این تحریم، بانک گرامین را با چالش حذف برخی از وام گیرندگان که خواستار ترک گروه بودند، روبه رو کرد. با این حال در زمان بروز این جنبش، بانک گرامین یک مؤسسه قدرتمند مالی با قدرت و توان لابی‌گری سیاسی زیادی بود و به عبارتی به درجه‌ای از بلوغ و پایداری نهادی رسیده بود. هر چند که بانک گرامین همواره کوشیده است تا از درافتادن در ورطه باندبازیهای سیاسی و رویارویی با بانکها و نظامهای حاکم پرهیز نماید و به جای رویکرد تعارض برانگیز، رویکرد همکاری، چانه‌زنی و مصلحت‌گرایی را دنبال کند. این موقعیت به بانک گرامین اجازه داد تا با پالایش شاخه‌ها از اعضای خواهان کناره‌گیری و تمرکز بر شاخه‌های منسجم و پویا، گردش اعتبارات و سرمایه را سرو سامان دهد. این در حالی بود که موفقیت بانک گرامین در عبور از بحرانی که آن را می‌توان به نوعی تعارض جنسیتی^{۳۷} بانک گرامین و نظام ارزشی مردسالارانه محلی دانست، برای مردان که نگران قدرت‌یابی زنان بودند، ناخوشایند بود. به هر حال هر چند در برهه‌ای برخی از زنان از گروهها حذف شدند، ولی این امر سبب نگردید که بانک گرامین در ارائه تسهیلات به زنان به عنوان یک گروه هدف اولویت دار، تجدید نظر نماید. بلکه با در نظر گرفتن حساسیتهای امر تلاش شد تا با توجه به هنجارهای محلی، زنان نیازمند و متقاضی به نحو مطلوب‌تر و با توجه و رغبت لازم جذب گروههای هدف بانک گرامین شوند. این امر جزء عناصر و اصول تبیین شده رسالت بانک گرامین در توانمندسازی گروههای محروم و فقیرترین فقرا بود. همسو با این روند، برخی از سازمانهای غیردولتی با توجه به اصول و تعهدات مطرح شده به ارائه خدمات آموزشی و بهداشتی تداوم بخشیدند (Lucas and Kapoor, 1996). وقوع سیل در سال ۱۹۹۸ چالشی دیگر بود که بانک گرامین در دوره حیات خویش از سر گذرانده است. بستر فعالیت بانک گرامین به دلایلی چند مانند زیرساختهای ضعیف توسعه کشور بنگلادش، رشد ضعیف اقتصادی، مسائل اجتماعی و فرهنگی و ناکارآمدی ساختار سیاسی حاکم و مسائلی از این دست، پیچیده و ناهموار است، خاص آنکه حوادث و بحرانهای طبیعی نیز به این کلاف سردرگم توسعه نیافتگی افزوده شود و حلقه فقر را پوینده‌تر سازد. این امر در مورد بانک گرامین با وقوع سیل صورت پذیرفت. بانک گرامین هنوز سرگرم عملی کردن تدابیر اصلاحی مورد نیاز برای گذر موفقیت‌آمیز از چالشهای برخاسته از جنبش تحریم بود که در سال ۱۹۹۸ کشور فقیر بنگلادش دچار سیل شد. این سیل منجر به بی‌خانمانی و از دست دادن مشاغل بسیاری

از افراد گردید. بانک گرامین توانست ۱ میلیون تاکا وام از بانک مرکزی بنگلادش و ۲ میلیون تاکا از بانکهای تجاری برای جبران کسری ناشی از عدم بازپرداخت وامها و نیز پرداخت تسهیلات بانکی به متقاضیان جدید دریافت کند (Yunus, 2006). البته در مقایسه با بحران تحریم، بار مسئولیت فزاینده قرض برای وامگیرندگان بیشتر و میزان بازپرداخت، کم شد (Phillips, 2001; Pearland). در کل بحرانهای مزبور باعث شد که کارگزاران امر به برخی مسائل و ضعفهای مدیریتی و نهادی پی ببرند و با ارزیابی زمینه فعالیت و ساختار مدیریتی بانک گرامین، به شناخت مهمی درباره ابعاد و جوانب بهسازی فرایند ارائه تسهیلات بانکی و گردش نظام توزیع اعتبارات و ظرفیت سازی برای مقابله با بحرانهای مشابه دست یابند. آموزه مهمی که بانک گرامین در جریان رویارویی با بحرانهای مزبور به آن دست یافت همانا لزوم اتخاذ رویکرد نظام مند و همه جانبه نگر توأم با پیش بینی آینده نگرانه و ظرفیت سازی مبتنی بر خودارزیابی نهادی مستمر بود.^{۳۸} کارگزاران بانک گرامین متوجه شدند که در جریان اتخاذ راهبردهای مدیریتی بایسته است هم ساختار مدیریتی و ظرفیتهای نهادی بانک گرامین و هم زمینه فعالیت، شرایط مخاطبان و جامعه محلی و چالشهای محتمل را همانند دوروی سکه در نظر گیرند. از دیگر سوا این بحرانها باعث نوعی تجدیدنظر و نوآوری نهادی در ساختار و کارکرد بانک گرامین شد و به نوعی موجبات تکامل و بلوغ نهادی آن را سبب گردید. برای نمونه در مدل قدیمی بانک گرامین، ارائه تسهیلات بانکی به وامگیرندگانی که در بازپرداخت کوتاهی می کردند، به زمان بازپرداخت کامل وام موکول و مشروط می شد. این رهیافت افراد را با چالش بازپرداخت وام در زمانی اندک، هنگامی که دسترسی کمی به اعتبار پس انداز دارند، درگیر می کرد. از این رو تلاش شد تا با تشویق متقاضیان به پس اندازهای مکفی، زمینه برای بازپرداخت به موقع فراهم شود، بدون آنکه به تنگنا دچار شوند و موقعیت بانک گرامین نیز کمتر تحت تاثیر نابسامانیهای مالی این بحرانها قرار گیرد.

نتیجه گیری

توسعه روستایی یکی از حیطه های پایه عبارتی حوزه های عمده توسعه پایدار ملی در کشورهای در حال توسعه به شمار می رود. مرور تجارب موجود در زمینه ابتکارات و مداخله گریهای صورت گرفته در عرصه توسعه روستایی، بر تابنده شناخت و آموزه های ارزشمندی چه در ابعاد ساختاری و نهادی و چه در ابعاد کارکردی و رهیافتی به شمار می رود. اگر از منظر رویکرد یادگیری

38. continuing institutional self-assessment

39. institutional innovation

40. institutional evolution and maturation

توام با عمل، چند کنشگرانه، سامانه‌ای، مشارکتی و بهبود فرایند مدار به توسعه پایدار روستایی نگر بسته شود، همواره آگاهی از درسهای آموخته و تجارب ارزشمند، نقادیهایی جاری در حوزه نظری و اجرایی و گزیدارهای اصلاحی پیشنهادی در زمینه ساماندهی و پیشبرد برنامه‌های توسعه روستایی ضرورتی انکارناپذیر به شمار می‌رود. بانک گرامین یکی از تجارب ارزشمند در زمینه توسعه روستایی و توانمندسازی زنان به حساب می‌آید. بنگلادش خواستگاه و بستر شکل‌گیری و بلوغ الگوی بانک گرامین محسوب می‌شود. این الگو با تمامی ابعاد و مؤلفه‌های مرتبط در بستر اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و حتی بوم‌شناختی خاص کشور بنگلادش و جوامع تهیدست آن گسترش یافته است و بدیهی است که این الگو به میزان زیادی بازتابندهٔ خصایص و ویژگیهای موقعیتی^{۴۱} خاص بستر شکل‌گیری خویش یا کشور بنگلادش است. با این حال سیر تکاملی بانک گرامین، چگونگی چالش‌ورزی با مسائل و مشکلات برخاسته از بستری ناهموار و استمرار در پیگیری رسالت فقرزدایی و تجارب گرانبهای حاصله، توجه کردنی است. واقعیت امر این است که هر گونه تلاش برای الگوبرداری از بانک گرامین در دیگر مناطق می‌بایستی توأم با در نظر گرفتن زمینه و بستر خاص آن مناطق و شرایط گروههای هدف در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، نهادی، سیاسی و اقتصادی باشد. برای تعمیم تجارب حاصله، بانک گرامین در پی تامین منابع، ارائهٔ کمکهای آموزشی و تکنیکی و تبادل تجربیات خویش با کارگزاران و اندیشمندان علاقه‌مند سایر کشورها برآمده است. این امر به شکل‌گیری جریان گفتمان و یادگیری در مورد بانک گرامین کمک می‌کند و در ترویج فرهنگ گرامین بانک در سطح جهانی سودمند واقع خواهد شد. با اتمام صورت گرفته، در حال حاضر ۱۶۸ مؤسسهٔ مشابه بانک گرامین در ۴۴ کشور به فعالیت مشغول اند و به طور پیوسته الگوهای جدیدی از بانک گرامین در سطح جهان ظهور می‌کند. این امر نشان‌دهندهٔ ترویج فرهنگ نهادی^{۴۲} خاص بانک گرامین در زمینه فقرزدایی بر پایهٔ تسهیل گردش اعتبارات در سطح جهان است و انتظار می‌رود الگوی بانک گرامین به پارادایم غالب^{۴۳} برای ریشه‌کنی فقر در مناطق محروم جهان بدل شود. کارگزاران بین‌المللی توسعه در جریان فعالیتهای خویش برای توسعهٔ جوامع محلی همواره در پی یافتن کنشگرانی اند که توانسته‌اند ظرفیتهای خویش را برای پیشبرد اهداف توسعه آشکار سازند. این کنشگران

41. specific situation

42. institutional culture

43. dominant paradigm

می‌توانند همکاران خوبی برای کارگزاران بین‌المللی باشند و زمینه را برای جریان بخشی هدفمند برای حمایت‌های بین‌المللی فراهم سازند. بانک جهانی یکی از کارگزاران بین‌المللی است که نقش مهمی در تامین ابتکارات توسعه‌ای در سراسر جهان ایفا نموده و می‌نماید. بانک جهانی در جریان بررسیهای خویش به این نتیجه رسیده است که بانک گرامین الگوی نسبتاً موفق برای فقرزدایی اجرا کرده است و با حمایت‌های لازم می‌توان به تعمیم الگوی مزبور مبادرت ورزید. این بانک اخیراً کمک هزینه‌ای حدود دو میلیون دلار برای توسعه الگوی بانک گرامین فراهم کرده است. این کمک در پی آشکار شدن قابلیت‌های بانک گرامین صورت گرفته است. بانک جهانی در جهت ارزیابی و تعمیم الگوی بانک گرامین همراه با مشارکت فعال مؤسسات بنگلادش در مطالعات توسعه به طرح و پیگیری پرسشهایی روی آورده است. این پرسشها می‌توانند محورهای درس‌آموزی در مورد بانک گرامین به حساب آیند. پرسشهای زیر بر پایه گزارش تهیه شده از بانک گرامین، قسمتی از مطالعات انجام شده در این بانک است که براساس داده‌های بانک گرامین و نمونه شاخه‌ای (۱۱۸ شاخه) در طول سالهای (۹۳-۱۹۸۵) جمع‌آوری شده است. این داده‌ها برای تجزیه و تحلیل پایداری بانک گرامین در انجام وظایف و نقش مؤسسه مالی اثربخش برای فقرای روستایی در برنامه کاهش فقر مورد استفاده قرار گرفته است (Yunus, 2006). این پرسشها عبارت‌اند از:

● در بررسی ریشه‌های موفقیت بانک گرامین همواره این پرسش مطرح است که چه عاملی میزان بالای بازپرداخت وامها و گردش سرمایه را در بانک گرامین سبب می‌شود، این در حالی است که بسیاری از مؤسسات مالی که از حمایت مراکز سرمایه و اعتبار منطقه‌ای و بین‌المللی برخوردارند، از دستیابی به چنین میزان بازده‌ای ناکام می‌مانند؟

● آیا موفقیت بانک گرامین در خدمات‌رسانی به فقرا پایدار است؟

● آیا الگوی بانک گرامین تعمیم‌پذیر است؟

● تعمیم الگوی مزبور نیازمند ملاحظه چه عواملی است؟

● با توجه به اتکای بانک گرامین بر منابع سرمایه‌ای حاصل از میزان بازپرداخت و پس‌اندازهای اعضا، آیا می‌توان به ظرفیتهای بانک گرامین برای مواجهه با بحرانهای مالی و سرمایه‌ای امیدوار بود؟

● با توجه به رویکرد غالب بانک برای عدم وابستگی به منابع خارجی، در صورتی که منابع سرمایه‌ای داخلی و در حال گردش دچار تهدید شوند، آیا بانک گرامین از ظرفیت باز تشکیل سرمایه و ادامه کار برخوردار است؟

● بانک گرامین به چه میزان به راهنماییهای بنیان‌گذار و مدیر خویش یعنی محمد یونس

وابسته است؟

- آیا بانک گرامین چشم انداز، ماموریتها و رسالتهای تعریف شده‌ای را دنبال می‌کند؟
- تا چه حد ساختار نهادی و تشکیلات مدیریتی موجود اثربخش و کارآمد است؟
- تنوع بخشی به خدمات حمایتی بانک گرامین در چه زمینه‌هایی امکان پذیر است و آیا برای این منظور طرحی در دستور کار بانک قرار گرفته است؟
- آیا مدیریت مشارکتی و اموری نظیر پایش، ارزشیابی، پیامدسنجی جهت تضمین پاسخگویی، پایداری، اثربخشی، کارایی، مناسبت، سودآوری، پاسخگویی و نوآوری در بانک گرامین نهادینه شده‌اند؟
- چشم انداز کنونی از تعمیم الگوی بانک گرامین در سطح جهان در پرتو حمایت‌های بین‌المللی چگونه است؟
- در پایان می‌بایست خاطر نشان شود که تسهیل دسترسی زنان به اعتبارات توأم با حمایت‌های لازم می‌تواند زمینه مشارکت اجتماعی نهادمند، کار آفرینی، اشتغال و درآمدزایی و در کل توانمندسازی زنان را فراهم آورد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ۱- آپهوف، ن و همکاران (۱۳۸۲)، دلایلی برای موفقیت: یادگیری از تجارب آموزنده در توسعه روستایی. ترجمه عبدالرسول مرتضوی، تهران: وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، چاپ اول.
- ۲- زمانی پور، الف. (۱۳۷۳)، ترویج کشاورزی در فرایند توسعه. بیرجند: دانشگاه بیرجند، دانشکده کشاورزی.
- ۳- شفر، آ. (۱۹۹۸)، توسعه پایدار روستایی. ترجمه سید محمود حسینی، در دست چاپ.
- ۴- کریشنا، آ. و همکاران (۱۳۸۲)، دلایلی برای امیدواری: تجارب آموزنده در توسعه روستایی. ترجمه پیروز ایزدی، تهران: وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، چاپ اول.
- ۵- مهندسان مشاور DHV (۱۳۷۱)، رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی. ترجمه سید ابوطالب فنایی و دیگران، جلد اول، تهران: وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- ۶- نادری، ک. (۱۳۸۱)، بررسی شاخصهای اکولوژیکی توسعه پایدار کشاورزی در بخش صالح‌آباد، استان همدان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی.

8- Balkin, S. (1992), "A Grameen Bank replication: the full circle fund of the women's self-employment project of Chicago". pp. 235-266 in Abu N.M. Wahid (ed.), **The Grameen Bank: Poverty Relief in Bangladesh**. Boulder : Westview Press.

9- Banerjee, M. M. (1998), "Micro-enterprise development: a response to poverty". **Journal of Community Practice**. Vol. 5, No. 1/2, pp. 63-83.

10- Buckley, G. (1997), "Microfinance in Africa: is it either the problem or the solution?" **World Development**. Vol. 25, No.7, pp. 1081-1093.

11- Capparos, J. (2004), "Poverty, microcredits and development, dialogues - universal forum of cultures-Barcelona". available , at :
www.barcelona2004.org/esp/eventos/dialogos/docs.pres_microcreditoseng.

12- Evaristus, M.; Schuyler, R. and Aprajita, K. (2004), "Grameen Bank: taking capitalism to the poor". **Journal of Economics and Sociology**. Vol. 58, No. 1, pp. 17-42.

13- Lucas, M. A. H. and Kapoor, L. (1996), **Fatwas Against Women in Bangladesh. Women Living Under Muslim Laws**.

- 14- Macfarlane, A. (2002), **The Dimensions of Famine**. Cambridge : Cambridge University, Department of Anthropology.
- 15- Morduch, J. (1999), "The microfinance promise". forthcoming in **Journal of Economic Literature**.
- 16- Pearl' D. and Phillips, M. (2001), "Small change: bank that pioneered loans for the poor hits repayment snag". **Wall Street Journal**. November 27.
- 17- Rogaly, B. (1996), "Micro-finance evangelism, destitute women, and the hard selling of a new anti-poverty formula". **Development in Practice**. Vol. 6, No. 2, pp. 100-112.
- 18- Schreiner, M. (1999), "A cost effectiveness analysis of the Grameen Bank Of Bangladesh". **Working Paper**. No. 99-5.
- 19- Soloman, L. D. (1992), "Microenterprise : human reconstruction in America's inner cities". **Harvard Journal of Law and Public Policy**. Vol. 15, Issue 1, pp. 191-221.
- 20- Yunus, M. and Jolis, A. (1998), **Banker to the Poor**. London : Aurum Press.
- 21- Yunus, M. (1998), "Poverty alleviation: is economics any help? lessons from the Grameen Bank experience". **Journal of International Affairs**. Vol. 52, No. 1, pp.47-65.
- 22- Yunus, M. (2006), "Grameen Bank at a glance". available at: <http://www.grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>.